

Csongrády Béla

Mikszáth a rejtélyek könyvében

A történelem – mindenféle história – teli van titkokkal, több-kevesebb ideig rejtőzködő, vagy netán végleg homályba vesző megoldatlan kérdésekkel. A hiátusok pótlásának szándéka adja a kutató, az elmélkedés örök izgalmát, ez sarkallja újabb és újabb feltevésekre, elméletekre.

Nemzeti literatúránk múltjában is akad bőven kiegészíteni, korigáltni, újragondolni való jelenség, összefüggés. Másfél évszázad távolából sem tisztáztak például, – hogy csak az egyik legparázsaabb vitatémát említsük – *Petőfi Sándor* tragédiájának körülményei. Nem tudni pontosan: volt-e felelőse – már mint önmagán kívül – annak, hogy a lánglelkű poéta egyáltalán a halált osztó csatatérre keveredett, mint ahogyan az sem ismeretes, hogy miért nem jutott lóhoz a segesvári síkon. Időről-időre szárnyra kapnak olyan feltételezések is – lásd a néhány évvel ezelőtti barguzini kalandot –, amelyek szerint Petőfi túlélte az ütközetet. ("Evilági" érvekkel szinte megmagyarázhatatlan persze az is, hogy miként volt képes a 26 évesen távozni kényszerült költő ekkora és ilyen értékű életművet hátrahagyni, mint ahogyan ugyanez megfogalmazható a mindössze kilenc esztendővel többet élt *József Attila* és más, fiatalon elhunyt zseni esetében is.)

Mi sem természetesebb, hogy a Petőfi-legenda – amelyről csak az a biztos, hogy a költő az erdélyi hadjáratban tűnt el, még hozzá nyomtalanul – több megközelítésben is szerepel egy olyan kötetben, amelynek címe *Száz rejtély a magyar irodalomból*. A Gesta Könyvkiadó által 1996-ban megjelentetett, *Halmos Ferenc* főszerkesztette, küllemében is impozáns, színes fotókkal illusztrált kiadvány harmincnyolc szerzőt – köztük nemcsak irodalomtörténészeket, hanem példának okáért az orvosgenetikus *Czeizel Endrét* is – mozgósított a "nyomozásra".

A Nógrád megyei olvasók érdeklődésére értelemszerűen mindenekelőtt a *Balassi Bálinttal*, *Rimay Jánossal*, *Kármán Józseffel*, *Madách Imrével* kapcsolatos "felfedezések" tarthatnak számot s már csak születése százötvenedik évfordulója okán is – azok az írások, amelyek a "nagy palócról", Mikszáth Kálmánról szólnak. Konkrétan két tanulmány (Sipos Balázs: Búban - örömben - Mikszáth Kálmán egyetlen házasságai; Császtvay Tünde:

A szélkakas - Mikszáth bértollnok korában) foglalkozik vele, de váratlanul – meglehetősen különös összefüggésben – előbukkan a neve a kötetzáró, tehát éppen a századik, *Szentmihályi Szabó Péter Egy kézirat nyomában - Illés Endre, a párt diszvendége* című eszmefuttatásban is.

Sipos Balázs azt az irodalomtörténeti kuriózzummá vált családtörténeti tényt járja körül, hogy miért vált el Mikszáth Mauks Ilonától, akit aztán hét év múlva ismét feleségül vett. A szerzőnek nem volt nehéz dolga azt igazolni, hogy az író mindkétszer úgynevezett szerelmi házasságot kötött. Az ifjú esküdt és Mauks Mátyás nógrádi főszolgabíró lánya közötti mély érzelmek felülkerekedtek Mikszáth hivatali főnökének, a mohorai ház urának ellenkezéseiben, másfajta férjet remélő tervein, és 1873-ban apai áldás nélkül egybekeltek. Azonban Mikszáthnak a *Nógrádi Lapok* főmunkatársaként, majd a budapesti *Magyar Hírlap* munkatársaként végzett újságírói, írói tevékenysége elégtelennek bizonyult ahhoz, hogy anyagi biztonságot teremtsen kettejük számára, s a két évnyi nélkülözés végül is a közös elhatározáshoz: a váláshoz vezetett. Mindketten azt hitték: jobb lesz így a másiknak. "Nekem nem kell a megkezdett úton, amely vagy felvezet a magasba, vagy le a mélységbe. Magát azonban jó szívvel nem ránthatom magammal, ha ez az út lefelé vezet" – írta Mikszáth egyik, 1875-ben kelt levelében. Szerencsére nem az utóbbi variáció következett be.

Mikszáth újabb pesti, valamint szegedi éveiben híres író, tehetséges ember lett, Mauks Mátyás családja azonban tönkrement. Ilona szegénységben tengette életét. Kálmán minden évben kétszer adott hírt magáról: volt (és leendő) felesége születésnapján és karácsonykor, amikor rendre elküldte ajándékait. De rá gondolt akkor is, amikor a *Jó palócok* és *A tót atyafiak* - 1881/82-ben megjelent – történeteit írta. Az egyik hőst, *A gyerekek Annáját* éppen Mauks Ilonáról mintázta. A másodszori leánykérőbe érkezett Mikszáth ezt a novelláskötetet vitte magával s 1882 decemberében újra feleségül vette a szívében soha el nem hagyott Mauks Ilonát.

Lényegesen nehezebb, népszerűtlenebb feladatot vállalt magára *Császtvay Tünde*, hiszen azt "kell" bizonyítania, hogy bizony Mikszáth sem volt teljesen makulátlan abbéli igyekeztében, hogy – mintegy évtizednyi lelki és egzisztenciális megpróbáltatás után – megváltsa belépőjegyét az irodalmi és politikai közéletbe. E cél érdekében nem riadt vissza némi bértollnok szereptől sem.

Történt ugyanis, hogy egy bizonyos *Kecskeméty Aurél* nevű publicista a múlt század hatvanas éveiben *Kákay Aranyos* álnéven meghonosította a parlamenti "fény- és árnyképek" műfaját. Halálát követően *Ábrányi Kornél* ellenzéki zurnalista személyében akadt egy epigonja, aki 1877-ben a *Kákay Aranyos No. 2.* elnevezéssel adta közre az újabb országgyűlési fény- és árnyképeket. Ő azonban "a Kecskeméty-féle típus-karikatúrákat a napi politika szintjére rántotta vissza, hiszen gúnyrajzai kizárólag kormánypárti, főként jelentéktelen, de név szerint említett, élő alakokat idéztek meg és nevettek ki."

Rá egy esztendőre, 1878-ban napvilágot látott a *Kákay Aranyos No. 3.* jegyezte *Még újabb fény- és árnyképek* című, határozottan ellenzéki álláspontú füzet, amelynek szerzője nem volt más – tette közzé a *Fővárosi Lapok* recenziójában *Vadnai László* szerkesztő –, mint a *Pesti Napló* munkatársa, a nógrádi hazafi, Mikszáth Kálmán.

Császtvay Tünde a kiadvány, azaz Mikszáth Kálmán egy-egy cikkéből – az *1878-as Tisza Kálmán álma, A mamelukok halála* – idézett sorokkal egyértelműen igazolja, hogy

Mikszáth mély, nem titkolt ellenszenvvel viseltetett Tisza Kálmán miniszterelnökkel szemben: "A zsarnok alszik, és nem lehet felébreszteni. A nemzet géniusza tüzes vassal égeti - és meg sem mozdul. Töviseket szurkál testébe, s az alvó ördögi kaján arcával visszamosolyog rá." "A Tisza lelkiismerete álló tó: posvány, mely nyugodtan, mozdulatlanul fedi az alján összegyűlt piszkot."

Csakhogy ugyanebben az évben - mutat rá Császtvay - Mikszáth Ifjabb Kákay Aranyos álnéven egy másik pamfletet is írt: A politika svindlerei. "Fény- és árnyképek. Válaszul II-ik Kákay Aranyosnak »Tisza Kálmán Politikai élet- és jellemrajz« című könyvére" címmel. Ebben megvédi Tisza Kálmánt és az úgynevezett második fúzióban összeállt ellenzék – szerinte elvtelen – egyesülési próbálkozásai, a saját meggyőződését is hangoztató, egykor Deák-párt ellen támad: "...Mert hiszen, ... akadtak, akik Kossuthra is ráfógták, hogy a nemzetet megcsalta: - de azért se II-dik Kákay Aranyos, se a hírlapok összes kórusa nem dobja ki Tiszát a nemzet szívéből, mint ahogyan ő nem dobja ki szívéből a nemzetet soha... Tisza Kálmán egyénisége a magyar nemzet politikája; Tisza Kálmán politikája a magyar nemzet egyénisége."

A fenti idézetek összehasonlítása önmagáért beszél. Utóbbiakat minden bizonnyal miniszterelnöki rendelésre írta Mikszáth abban a reményben, hogy esetleg állást kap és rendbe hozhatja pénzügyeit. S, hogy ez mennyire fontos lehetett számára, ismerhetjük zátonyra futott első házasságából. Külön pechje, hogy nem ért célt a megalkuvása, csalatkoznia kellett, hiszen Tiszának eszébe sem jutott honorálni Mikszáth igyekeztét. Igaza van Császtvay Tündének: "Ez a felkínálás nem volt más, mint sok hiábavaló hűhó – valóban semmiért."

Az igazi meglepetés azonban a bevezetőben idézett Szentmihályi-dolgozat kapcsán éri az olvasót. Az Illés Endréről írott opusból ugyanis az derül ki, hogy a polgári mentalitásában a szocialista viszonyok között sem háborgatott Illés halálát követően *Aczél György*, a korszak nagyhatalmú ideológusa is bejárta a lakást, hogy magához vegye az író levelezését. Eközben azonban megvizsgálta a falakat, a parkettát is végigdobogta. Láthatóan keresett valamit. Úgy tett, mintha elégedetlen lenne, mintha nem érte volna el a célját. Ugyanakkor viszont eltűnt a lakásból Mikszáth Kálmán *Jókai Mór élete és kora* című életrajzi regényének a kézírata. Azóta sem tudni semmit a sorsáról. Ráadásul néhány éve már Aczél György is távozott az élők sorából.